

Η συμβολή της Χαλάστρας στη διάβαση του Αξιού ποταμού από τον ελληνικό στρατό κατά τη διάρκεια του Α΄ Βαλκανικού πολέμου (1912)*

1. Εισαγωγή

Η συλλογική εθνική μνήμη έχει τοποθετήσει τους Βαλκανικούς πολέμους του 1912-1913, όχι άδικα, πολύ ψηλά στα επιτεύγματα του Ελληνισμού. Οι Βαλκανικοί πόλεμοι συνέβαλαν αποφασιστικά στην παγίωση των βαλκανικών συνόρων στο σημερινό status quo, με όσες ανακατατάξεις προέκυψαν μετά τους δύο Παγκόσμιους πολέμους που ακολούθησαν. Η Ελλάδα ξεκίνησε μία αναμέτρηση ενάντια στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, ως μέλος μιας βαλκανικής συμμαχίας, με αντικειμενικό σκοπό την απελευθέρωση των κατακτημένων εδαφών τόσο στην Ήπειρο, όσο και στη Μακεδονία, στη Θράκη και στα νησιά του Αιγαίου.

Εικ. 1: Η λεμβόζευκτη γέφυρα του Αξιού που κατασκευάστηκε από τους Χαλαστραίους πολίτες και τους στρατιώτες της VII^{ης} Μεραρχίας (αναμνηστικό επιστολικό δελτάριο).

Δεν είναι στις προθέσεις μου να περιγράψω γεγονότα λιγότερο ή περισσότερο γνωστά στον αναγνώστη, αλλά να ιδωθούν συγκεκριμένα γεγονότα υπό το πρίσμα των αθέατων πρωταγωνιστών τους. Στόχος είναι η ανάδειξη και ανασύνθεση ενός γεγονότος του Α΄ Βαλκανικού πολέμου που σχετίζεται με τις συνθήκες προελάσεως του ελληνικού στρατού, το οποίο έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης, αποτελώντας, συγχρόνως, μία αξιομνημόνευτη πράξη πατριωτισμού των κατοίκων της Χαλάστρας. Το γεγονός αυτό ήταν η γεφύρωση με πλάβες (εικ. 1) του ανατολικού και δυτικού βραχίονα του Αξιού ποταμού, το απόγευμα της 23^{ης} Οκτωβρίου 1912, που βοήθησε στη διέλευση του στρατού την 24^η Οκτωβρίου και στη μετέπειτα νικηφόρα πορεία του προς τη Θεσσαλονίκη.

Μία πράξη διόλου τυχαία και συγκυριακή, καθώς οι μακεδονομάχοι της Κουλιακιά (σημ. Χαλάστρα) πολέμησαν υπηρετώντας το εθνικό χρέος, ήδη, από τα χρόνια του Μακεδονικού Αγώνα, όταν οι απλοί Κουλιακιώτες ψαράδες με τα καΐκια και τις πλάβες τους προωθούσαν τους μακεδονομάχους αξιωματικούς και στρατιώτες του ελληνικού στρατού, καθώς και τα πολεμοφόδια μέσω των υδάτινων περασμάτων του Λουδία και του Αξιού στη λίμνη των Γιαννιτσών.

Καταβλήθηκε προσπάθεια να έρθουν στο φως άγνωστες πτυχές της διάβασης του Αξιού ποταμού στην περιοχή της Χαλάστρας, που ως ένα βαθμό ήταν αόρατες στις πρώτες στρατιωτικές ιστορίες, εστιάζοντας όχι μόνο στην περιγραφή γεγονότων σχετικών με το γεγονός αυτό, αλλά και στην ιστορική ερμηνεία και στην τεκμηρίωσή τους. Βασική ιδέα της μελέτης αυτής είναι η αξιολόγηση-ερμηνεία των γεγονότων και συμπερασμάτων της πολεμικής έκθεσης του 1939 και των διαφόρων εκδόσεων της Διεύθυνσης Ιστορίας Στρατού (Δ.Ι.Σ.). Επιπλέον, έγινε προσπάθεια να συμπεριληφθούν οι μαρτυρίες διαφόρων πρωταγωνιστών που συμμετείχαν στη ζεύξη του Αξιού στην περιοχή της Χαλάστρας, ώστε να καταγραφούν και να επαναξιολογηθούν όλα τα ιστορικά γεγονότα.

Η παρούσα μελέτη έχει συμπεριλάβει το χρονικό διάστημα της διεξαγωγής των στρατιωτικών επιχειρήσεων στη Μακεδονία εναντίον των Οθωμανών κατά τη διάρκεια του Α΄ Βαλκανικού πολέμου και, συγκεκριμένα, την προέλαση του ελληνικού στρατού μετά τη μάχη των Γιαννιτσών, τη διάβαση του Αξιού στην περιοχή της Χαλάστρας, τις κινήσεις των ελληνικών δυνάμεων που διάβηκαν τον Αξιό για την απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης και τη συμβολή των κατοίκων της Χαλάστρας για τη ζεύξη του Αξιού.

2.1. Η έναρξη του Α΄ Βαλκανικού πολέμου

Τυπικά, ο Α΄ Βαλκανικός πόλεμος ξεκίνησε στις 25 Σεπτεμβρίου 1912 με την κήρυξη του πολέμου από το Μαυροβούνιο κατά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και ολοκληρώθηκε στις 17 Μαΐου 1913 με τη συνθήκη του Λονδίνου. Αφορμή στάθηκε η πολιτική των Νεότουρκων για τον εκτουρκισμό των εθνοτήτων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και η αντίδραση των προαναφερθέντων βαλκανικών κρατών, που συνέπηξαν συμμαχία με σειρά συμφωνιών με στόχο τον διαμοιρασμό των εδαφών της στον ευρωπαϊκό χώρο.

Η Ελλάδα εισήλθε στον πόλεμο στις 5 Οκτωβρίου 1912 με επιθετικές ενέργειες στη Μακεδονία και στην Ήπειρο. Την ίδια ημέρα, ο βουλγαρικός στρατός κινήθηκε στην ανατολική Θράκη και ο σερβικός στα Σκόπια και το Μοναστήρι. Ο ελληνικός στρατός, διαθέτοντας σχετικά περιορισμένες δυνάμεις και όντας υποχρεωμένος να διεξάγει επιχειρήσεις σε δύο μέτωπα, στη Μακεδονία και στην Ήπειρο, δεν ήταν δυνατό να αναλάβει επιθετικές ενέργειες ταυτόχρονα και στις δύο αυτές κατευθύνσεις. Έτσι, αποφασίστηκε να δοθεί προτεραιότητα στην απελευθέρωση της Μακεδονίας, διότι αυτό επέβαλαν σοβαροί εθνικοί λόγοι (Γ.Ε.Σ./Δ.Ι.Σ., 1987).

Η Στρατιά Θεσσαλίας, αφού απώθησε τα τουρκικά τμήματα, κατέλαβε στις 6 Οκτωβρίου την Ελασσόνα και συνέχισε την προέλασή της προς τα στενά του Σαρανταπόρου. Στις 9 Οκτωβρίου, τρεις μεραρχίες επιτέθηκαν κατά μέτωπο, ενώ μία άλλη, με υπερκερωτική ενέργεια, έφτασε στα νώτα της τοποθεσίας, εξαναγκάζοντας τους Τούρκους να υποχωρήσουν προς τα Σέρβια και την Κοζάνη, εγκαταλείποντας όλο το πολεμικό υλικό τους. Η IV Μεραρχία, αφού καταδίωξε τους Τούρκους το πρωί, στις 10 Οκτωβρίου, εισήλθε το απόγευμα στα Σέρβια, ενώ τμήματα της ταξιαρχίας Ιππικού κατέλαβαν στις 11 Οκτωβρίου την Κοζάνη. Έτσι, η νίκη του

ελληνικού στρατού στο Σαραντάπορο (εικ. 2) ενίσχυσε το ηθικό του και άνοιξε τις πύλες για την απελευθέρωση της Μακεδονίας. Μετά την ήττα των Τούρκων στο Σαραντάπορο, η Στρατιά Θεσσαλίας στράφηκε προς τα ανατολικά, με σκοπό την απελευθέρωση το ταχύτερο της Θεσσαλονίκης, που αποτελούσε τον κύριο πολιτικοστρατηγικό σκοπό των επιχειρήσεων στη Μακεδονία. Το πρωί της 15^{ης} Οκτωβρίου, η VII μεραρχία κατέλαβε την Κατερίνη και στις 16 Οκτωβρίου ο ελληνικός στρατός μπήκε στη Βέροια.

Εικ. 2: Η μάχη στο Σαραντάπορο (9/10/192).

Από τη Βέροια, όπου είχε εγκατασταθεί το Γενικό Επιτελείο, άρχισε να διαφαίνεται η αναγκαιότητα της διάβασης του Αξιού ως μία από τις επιλογές της συντομότερης πορείας για την απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης. Χαρακτηριστική είναι η αναλυτική περιγραφή του εδάφους και των επιχειρήσεων μεταξύ της Βέροιας-Έδεσσας και του Αξιού που περιλαμβάνεται στην πολεμική έκθεση του Γενικού Επιτελείου Στρατού:

Επομένως ο στρατός, όστις θα ἐπιτύγχανε νὰ διαβῆ, ἀπὸ δυσμῶν τὸν Λουδίαν, θὰ εἶχε νὰ προσκρούσῃ ἀνατολικότερον ἐπὶ τῆς ποταμίας γραμμῆς τοῦ Ἀξιοῦ ποταμοῦ. Ἀλλ' ὅπως διαβῆ τὸν ποταμὸν τοῦτον ἔδει νὰ παρακάμψῃ τὰ ἔλη ἀπὸ Κιρτζαλάρ (Ἄδενδρον)-Καβακλή (ἀπὸ νότου) καὶ ἀπὸ Γιαϊλατζίκ (Παρθένος) (ἀπὸ βορρᾶ). Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν δύο τούτων κατευθύνσεων ὁ στρατός οὗτος θὰ ἦ προφανῶς συνεσφιγμένος μεταξὺ ἐλωδῶν ἐκτάσεων, μὴ ἐπιτρεπουσῶν ἀνάπτυξιν πρὸς μάχην, καὶ ἐκεῖνο ὅπερ τυγχάνει τὸ σπουδαιότερον, θ' ἀναγκασθῆ νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν διάβασιν τοῦ Ἀξιοῦ..., καὶ συμπληρώνει: «Ἐπὶ πλέον δέον ληφθῆ ὑπόψῃ ὅτι ὁ οὗτος ἀπὸ Βερροίας ἐπιχειρῶν πρὸς ἀνατολὰς στρατός θὰ εὐρίσκετο εἰς δυσχερεστάτην θέσιν ἂν κατόπιν ἤττης παρὰ τὸν Ἀξιὸν ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ ὑποχωρήσῃ». (Γ.Ε.Σ./ Π.Ε., 1939, σελ. 125).

Το γεγονός ότι ήταν εφικτή η άμεση κατάληψη της Θεσσαλονίκης διαφαίνεται και από το τηλεγράφημα που έστειλε ο αρχιστράτηγος Κωνσταντίνος Α΄ από τη Βέροια προς τον πρωθυπουργό Βενιζέλο, το μεσημέρι της 18^{ης} Οκτωβρίου, ζητώντας διοικητική υποστήριξη μετά την κατάληψη της Θεσσαλονίκης, πιθανολογώντας ότι

«μετά τρεις-τέσσερας ημέρας πιθανότατα θέλομεν καταλάβει Θεσσαλονίκην». (Μέγας, 2011, σελ. 20).

Αν και ο ελληνικός στρατός μπορούσε να ακολουθήσει τον συντομότερο δρόμο προς τη Θεσσαλονίκη, νότια της λίμνης των Γιαννιτών, προτίμησε να κατευθυνθεί βόρεια προς τα Γιαννιτά. Η μη χρήση της συντομότερης προς τη Θεσσαλονίκη οδού δικαιολογείται λόγω του ελώδους εδάφους γύρω από τα ποτάμια συμπλέγματα του Λουδία-Αξιού που καθιστούσε δύσκολη την πορεία των στρατευμάτων (Μέγας, 2011). Μετά τη νικηφόρα μάχη των Γιαννιτών (19-20 Οκτωβρίου), οι Τούρκοι, μπροστά στον κίνδυνο να κυκλωθούν, συμπύχθηκαν εσπευσμένα προς τη Θεσσαλονίκη. Τη χρονική εκείνη στιγμή δεν έγινε η απαιτούμενη καταδίωξη του εχθρού. Εάν έγκαιρα καταλαμβάνονταν οι διαβάσεις του ποταμού Αξιού τότε (σιδηροδρομικές και οδικές), όχι μόνο θα αποκόπτονταν η υποχώρηση των Τούρκων από τον Αξιό, αλλά θα ήταν δυνατή η ταχεία προέλαση προς τη Θεσσαλονίκη, με τις γέφυρες του Αξιού άθικτες στα χέρια των Ελλήνων («Ημερολόγια και γράμματα από το μέτωπο, Βαλκανικοί πόλεμοι 1912-1913», 1993). Οι Τούρκοι δεν πρόλαβαν να ανατινάξουν τις γέφυρες και μόνο όταν αντιλήφθηκαν ότι δεν καταδιώκονταν, κατέστρεψαν τις σιδηροδρομικές γέφυρες του Γιαλαϊτζίκ (σημ. Χαλκηδόνα), του Πολυκάστρου και την ξύλινη οδική γέφυρα ανατολικά του Γιαλαϊτζίκ (Μέγας, 2011). Ο Φίλιππος Δραγούμης (2006) γράφει για την καθυστέρηση:

Ο Ίων (Δραγούμης, εικ. 3) είναι στεναχωρημένος, ο στρατός έχει σταματήσει μπροστά στον Αξιό γιατί διορθώνουν την σιδηροδρομική γέφυρα. Ο διοικητής της VII μεραρχίας (στην οποία υπηρετούσε ο Ίων Δραγούμης), αφού οι Πρόσκοποι του Κ. Μαζαράκη έσωσαν τη γέφυρα του Λουδία, αντί να καταδιώξει τον εχθρό, κάθισε στη θέση εκείνη επειδή ήταν οι άνδρες κουρασμένοι και περίμενε, καθώς λέει ο ίδιος, διαταγή για να σώσει τη γέφυρα του Αξιού. Έτσι πρόφτασαν οι Τούρκοι και τη χάλασαν, ενώ δεν ήταν φαίνεται καθόλου δύσκολο να σωθεί. (Δραγούμης, 2006, 12).

Εικ. 3: Ο Ίων Δραγούμης.
Δεκανέας VII μεραρχίας
(Πηγή: Γ.Ε.Σ./Δ.Ι.Σ.)

Ο Άγγλος πρόξενος Harry H. Lamb στην αναφορά του, στις 21 Νοεμβρίου, γράφει για την καθυστέρηση: «*Ήταν προφανές ότι μία ακόμα προσπάθεια εκ μέρους των Ελλήνων θα ήταν αρκετή για να φθάσουν στη Θεσσαλονίκη*». (Μέγας, 2011, σελ. 25).

Είναι γνωστό ότι κατά τη μάχη των Γιαννιτσών οι δυνάμεις του ελληνικού στρατού που επιχειρούσαν νοτιώς της λίμνης των Γιαννιτσών, αποτελούνταν από την VII μεραρχία με διοικητή τον συνταγματάρχη πυροβολικού Κλεομένη Κλεομένους, την ταξιαρχία Ιππικού με διοικητή τον συνταγματάρχη Μηχανικού Ναπολέοντα Σωτίλη και το απόσπασμα Ευζώνων με διοικητή τον αντισυνταγματάρχη Μηχανικού Κωνσταντίνο Κωνσταντινόπουλο.

Το απόσπασμα Κωνσταντινοπούλου, αφού έξευξε πρόχειρα τον Λουδία ποταμό, κοντά στο χωριό Κύμينا, γύρω στις 11:00 π.μ. της 20^{ης} Οκτωβρίου, τον πέρασε και κινήθηκε προς ανατολικά. Τμήμα Προσκόπων που προηγήθηκε του αποσπάσματος πέρασε τα Κύμينا και προχώρησε μέχρι τον Αξιό ποταμό, όπου οι κάτοικοι της Χαλάστρας έδωσαν την πληροφορία ότι ο ποταμός προσφερόταν για την κατασκευή λεμβόζευκτης γέφυρας στην περιοχή της Χαλάστρας (Γ.Ε.Σ./Δ.Ι.Σ., 1988).

Η ταξιαρχία Ιππικού κινήθηκε στις 08:00 π.μ. από την Αλεξάνδρεια προς το χωριό Κλειδί. Τμήμα Αναγνωρίσεως που προηγήθηκε, κινήθηκε να συναντήσει το απόσπασμα Ευζώνων, έχοντας εντολή να συνδέσει την Ταξιαρχία με αυτό και στη συνέχεια να αναγνωρίσει τη σιδηροδρομική γέφυρα του Αξιού στα Κύμينا.

Το βράδυ της 20^{ης} Οκτωβρίου 1912, απεστάλησαν από το ελληνικό στρατηγείο αναγνωριστικές περίπολοι στα χωριά Ραχώνα και Άνω Κουφάλια, καθώς και στη γέφυρα του Αξιού, η οποία βρισκόταν δίπλα στο χωριό Μεντεσέλι. Από τις αναγνωριστικές αυτές περιπολίες διαπιστώθηκε ότι οι Τούρκοι εγκατέλειψαν τη δυτική πλευρά του Αξιού και πυρπόλησαν την ξύλινη οδική γέφυρά του. Το σώμα Προσκόπων (παλαιών μακεδονομάχων και εθελοντών), το οποίο προπορευόταν της VIIης μεραρχίας, είχε συγκεντρωθεί στην Κουλιακιά. Ο μακεδονομάχος Αλέξανδρος Αναγνωστόπουλος (εικ. 4) γράφει στο ημερολόγιό του, όταν παρουσιάστηκε στον λοχαγό πυροβολικού Κωνσταντίνο Μαζαράκη:

Μας απάντησε ότι εμάς ακριβώς ζητούσε. Συζητήσαμε επ'αρκετόν, μελετήσαμε την περιοχή που εμείς ξέραμε καλά και με οδηγούς από εμάς στήθηκαν ενέδρες στις κατάλληλες θέσεις, Καραβοστάσιον και Άραχον. Εμένα προσωπικώς μ' έστειλε, μ' εντολές στο χωριό Κλειδί και με δύο συναδέλφους κατευθυνθήκαμε στο χωριό Τσινάφορο, όπου βρίσκονταν η 7^η μεραρχία με διοικητή τον Κλεομένην. Παρουσιάστηκα σ' αυτόν, διαβίβασα τις σχετικές πληροφορίες και επειδή δεν ήταν δυνατόν να περάσει ο στρατός από τα παραλιακά αυλάκια ή μπουγάζια, αποφασίσθηκε να γίνουν πλωτές γέφυρες στη λίμνη και στις θέσεις Καρούτα και Άγγειο. Μου έδωσαν εντολή και με πολύν αγώνα συγκέντρωσα και μετέφερα στις παραπάνω θέσεις, πλάβες που ήταν απαραίτητες για την κατασκευή των έργων. Έγιναν οι γέφυρες, πέρασε ο στρατός, βγήκε στα Ν. Μάλγαρα, Κύμينا και έπειτα στη Κουλιακιά όπου κατασκήνωσε. (Βαφειδής, 1968, σελ. 36).

Από τα χαράματα της 21ης Οκτωβρίου 1912, το σώμα Προσκόπων που προπορεύονταν του ελληνικού στρατού, εισήλθε στην Κουλιακιά και ο Αλέξανδρος Αναγνωστόπουλος με τους μακεδονομάχους συναγωνιστές του ύψωσαν την ελληνική σημαία στον τουρκικό αστυνομικό σταθμό, στο Καρακόλι (Βαφείδης, 1968).

Εικ. 4: Φωτογραφία του Αλέξανδρου Αναγνωστόπουλου από τη Χαλάστρα Θεσσαλονίκης, ντυμένου με τη στρατιωτική ενδυμασία του οθωμανικού στρατού. Η φωτογραφία έχει πιθανόν τραβηχτεί κατά τη διάρκεια των ετών 1910-1912, χρονικό διάστημα κατά το οποίο υπηρέτησε στον οθωμανικό στρατό, από τον οποίο και λιποτάκτησε.

(Πηγή: Μουσείο Μακεδονικού Αγώνα, 0300)

Την ίδια μέρα, Παρασκευή 21 Οκτωβρίου 1912, οι δυνάμεις του ελληνικού στρατού κατευθύνονται προς την Κουλιακιά. Το απόσπασμα Ευζώνων ξεκίνησε από τα Κύμινα και δια μέσου της Βραχιά και του Νέου Βασιλικού έφτασε στις 15:30 στο Παρθένον, όπου στάθμευσε, ενώ το απόγευμα της ίδιας μέρας έστειλε προφυλακές στη δεξιά όχθη του Αξιού. Η ταξιαρχία Ιππικού απέστειλε αναγνώριση προς τις γέφυρες του Αξιού ποταμού και στις 08:00 π.μ. αναχώρησε από το Κλειδί, διέβη τον Λουδία και έφτασε στα Κύμινα στις 09.15 π.μ..

Από τα Κύμινα προωθήθηκε ένας ουλαμός για την επιτήρηση του πόρου της Χαλάστρας, στον οποίο ήταν συγκεντρωμένα τμήματα του Σώματος Προσκόπων. Ο ελληνικός στρατός εισήλθε στην Κουλιακιά το απόγευμα της 21^{ης} Οκτωβρίου 1912 προς ξημερώματα της 22^{ας} Οκτωβρίου 1912. Η ταξιαρχία Ιππικού από τα Κύμινα έφτασε τα ξημερώματα της 22^{ας} Οκτωβρίου, στις 09:30 π.μ., στον ανατολικό βραχίονα του Αξιού ποταμού στην περιοχή της Χαλάστρας, όπου διανυκτέρευσε, εξαιτίας του γεγονότος ότι ο Αξιός ήταν αδιάβατος λόγω των συνεχών βροχών. Το απόσπασμα Ευζώνων προχώρησε, από τις 07.00 π.μ., από τη Βραχιά στη Χαλάστρα, όπου εγκαταστάθηκε στις 13:00. Κατόπιν αιτήσεως του Διοικητού του αποσπάσματος (εικ. 5) απεστάλη από την VII μεραρχία ένας ουλαμός πεδινού πυροβολικού περί του χωρίου της Λάπρας λόγω της συγκεντρώσεως εχθρικών δυνάμεων. Ο ουλαμός ετάχθη σε θέση μάχης κοντά στη Χαλάστρα χωρίς να εμπλακεί σε επιχειρήσεις

(Γ.Ε.Σ./Π.Ε., 1939). Η αναγκαιότητα να προωθηθεί ο ελληνικός στρατός προς τη Θεσσαλονίκη ήταν επιτακτική.

Εικ. 5: Αντισυνταγματάρχης (ΜΧ) Κωνσταντίνος Κωνσταντινόπουλος, διοικητής Αποσπάσματος Ευζώνων. Εισήλθε στη Χαλάστρα στις 22/10/1912 και διέβη τον Αξιό ποταμό στις 24/10/1912. (Πηγή: Γ.Ε.Σ./Δ.Ι.Σ.)

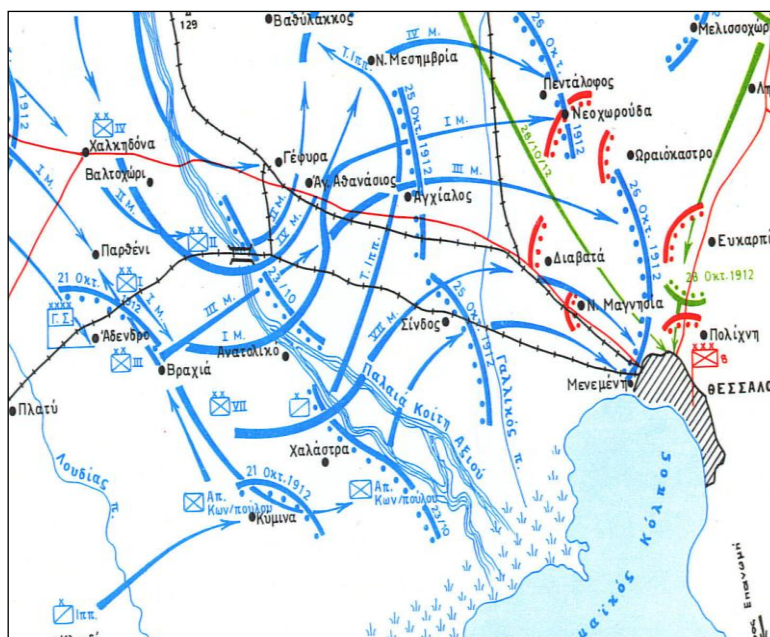
2.2. Η διάβαση του Αξιού και η συμβολή των κατοίκων της Χαλάστρας στην προέλαση του ελληνικού στρατού προς τη Θεσσαλονίκη

Στις 21 Οκτωβρίου 1912, ο ελληνικός στρατός εισήλθε στην Κουλιακιά και αμέσως άρχισαν οι εργασίες για την ταχύτερη ζεύξη του Αξιού. Από τα Γιαννιτσία το Γενικό Επιτελείο, την 21:00, ενημέρωσε τις μεραρχίες ότι η στρατιά θα επιχειρούσε τη διάβαση του Αξιού (χάρτης 1) κατά τη νύχτα της 23^{ης} προς την 24^η Οκτωβρίου από τα εξής πιθανά σημεία (Δ.Ι.Σ., Φ.1605 /Α/130):

Η VII μεραρχία (χάρτης 1) θα διέρχονταν από τη Χαλάστρα, η III από τη Βαλμάδα (σημ. Ανατολικό), η I μεταξύ Βαλμάδας και σιδηροδρομικής γέφυρας, η II από τη σιδηροδρομική γέφυρα, η VI από την οδική γέφυρα και η IV από το Αξιοχώρι (Βαρδαρόφτσα). Παράλληλα, εξέδωσε διαταγή σύμφωνα με την οποία ο ελληνικός στρατός διατάσσονταν να επιτάξει τον αναγκαίο αριθμό βαρελιών και βυτίων, καθώς και της ξυλείας που ήταν απαραίτητη για την επισκευή ή κατασκευή γεφυρών και να αναφέρουν, μέχρι την 3^η εσπερινήν ώραν της 23^{ης} Οκτωβρίου, αν έχουν έτοιμα τα πάντα για την έναρξη της ζεύξεως και της διαβάσεως του ποταμού και τον, κατά προσέγγιση, απαιτούμενο χρόνο κατασκευής κάθε γέφυρας (Δ.Ι.Σ., Φ.1605/Α/1).

Η διέλευση του ποταμού Αξιού φάνταζε ανυπέρβλητο εμπόδιο, αφού από τις αναγνωρίσεις διαπιστώθηκε ότι ο Αξιός λόγω των βροχοπτώσεων είχε διογκωθεί, ενώ από την άλλη μεριά δεν υπήρχε ξυλεία κατάλληλη για τη ζεύξη των βραχιόνων του ούτε στα Γιαννιτσία ούτε στη Βέροια. Γεφυροσκευές υπήρχαν, αλλά βρίσκονταν μακριά και πιθανώς θα έφταναν κοντά στον Αξιό στο τέλος Οκτωβρίου (Γονατάς,

1958). Γι' αυτές, ο Υπαρχηγός του Γενικού Επιτελείου Αντισυνταγματάρχης Μηχανικού Βίκτωρ Δούσμανης γράφει:

Χάρτης 1: Η είσοδος του ελληνικού στρατού στη Χαλάστρα (21-22/10/1912).
(Πηγή: Γ.Ε.Σ./Δ.Ι.Σ.)

Άλλως τε ή άφιξις τής Στρατιᾶς εἰς Θεσσαλονίκην δὲν θά ἦτο ἀποτέλεσμα ἀπλοῦ στρατιωτικοῦ περιπάτου, ἀλλά στρατιωτικὴ ἐπιχείρησις ἐχθροῦ ἀγωνιζομένου καὶ παρακολούτοντος τὴν ταχειᾶν προχώρησιν, ὅπως ἀπέδειξεν ἡ μάχη τῶν Γιαννιτσῶν. Ἀλλά καὶ ἕτερον ἐμπόδιον ἦτο εἰς τὴν προχώρησιν ἡμῶν, ἡ διάβασις τοῦ Ἀξιοῦ, ποταμοῦ ὀρμητικοῦ καὶ ἐκ τῶν βροχῶν ὑπερεκχειλίσαντος, ἡ διάβασις δ' αὕτη καθίστατο ἀκόμα δυσχερεστέρα, ἔνεκα τῆς ἐλλείψεως γεφυροσκευῶν. Διότι ἡ Γαλλικὴ ἀποστολὴ εἶχεν καταργήσει τὰς μεταγωγικὰς μοίρας ἐλξέως τῶν βαρυτάτων αὐτῶν γεφυροσκευῶν καὶ σεντελέον τὴν μεταφορὰν αὐτῶν μεταχειριζόμενοι ἐλλείψει ἵππων, καὶ μάλιστα ἡσκημένων ἵππων ἐλξέως, βουβάλους. Ὅταν δὲ ὁ στρατός σπεύδων εἶχε φθάσει εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Ἀξιοῦ, αἱ γεφυροσκευαὶ εὔρισκοντο ἀκόμη εἰς τὸ Χάνι Χατζηγώγου, μετὰ μόχθου συρόμεναι πρὸς τὸ στενὸν τοῦ Σαρανταπόρου. (Δούσμανης, 1946, σελ. 47).

Μια αναφορά για τη μη έγκαιρη μεταφορά των γεφυροσκευών μάς παραδίδει ο Σπ. Μελάς: «Άνθρωποι λοιπόν κατατσακισμένοι από τους κόπους, τη στέρηση και την αρρώστια, μ' ανεπαρκέστατα μέσα μεταφοράς κι ακόμα πιο ανεπαρκείς δυνάμεις γυμνασμένου και συγχρονισμένου μηχανικού, υποχρεώθηκαν να γυρίσουν χωριά, να επιτάζουν βαρέλια και ξύλα, να τα μεταφέρουν νύχτα και ν' αυτοσχεδιάσουν γέφυρες...». (Μελάς, 1958, σελ. 262).

Η κριτική που ασκήθηκε, κυρίως για την έλλειψη υλικών γεφυροσκευής, που είχε ως αποτέλεσμα να καθυστερήσει η προέλαση προς τη Θεσσαλονίκη, θα πρέπει να θεωρηθεί δικαιολογημένη. Τα υλικά αυτά υπήρχαν, αλλά βρίσκονταν στην

περιοχή της Κοζάνης, επειδή το Τάγμα Γεφυροποιών τέθηκε υπό τη διοίκηση της V μεραρχίας για την ενίσχυσή της ως Τάγμα Πεζικού. Στο σημείο αυτό υπάρχει μια διαφωνία σχετικά με την καθυστέρηση, η οποία έχει άμεση σχέση με το πρόβλημα της έγκαιρης κατάληψης της Θεσσαλονίκης. Ο Δούσμανης αναφέρει, όπως είδαμε προηγουμένως, ότι η ευθύνη αυτή ανήκε στη Γαλλική αποστολή, επειδή είχε αντικαταστήσει τη μεταφορά αυτών με βουβάλια ή βόδια, αντί για άλογα. Το σχέδιο που είχε καταρτιστεί, πριν την Επανάσταση του 1909, προέβλεπε την έλξη των γεφυροσκευών με άλογα, τα οποία η Γαλλική αποστολή (που είχε αναλάβει την επιμελητεία) αντικατέστησε με άλλα ζώα (βουβάλια ή βόδια). Ο Δούσμανης προσπάθησε με την αναφορά του αυτή να επιρρίψει κατά την προσφιλή τακτική του την ευθύνη της καθυστέρησης στον Βενιζέλο, γιατί αυτός διόρισε τη Γαλλική αποστολή ως υπεύθυνη για την επιμελητεία (Καστάνης, 2011). Την άποψη αυτή αποδέχεται η Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού (Δ.Ι.Σ.) αγνοώντας τον αντίλογο άλλων αυτοπτών αξιωματικών (Καφετζόπουλος, 1988).

Ο Πάγκαλος αντικρούει τις κατηγορίες Δούσμανη αναφέροντας ότι αντί να αφεθούν τα υλικά γεφυροσκευής στα Σέρβια, ώστε στη συνέχεια να κινηθούν προς Βέροια και Θεσσαλονίκη, αυτά μεταφέρθηκαν στην Κοζάνη. Είναι ακατανόητο, συνεχίζει ο Πάγκαλος, γιατί αφέθηκαν στην Κοζάνη, ενώ θα έπρεπε να ακολουθούν την ελληνική στρατιά, η οποία θα διάβαινε τον Αξιό ποταμό πιθανόν υπό την πίεση του εχθρού με τελικό αντικειμενικό σκοπό τη Θεσσαλονίκη (Πάγκαλος, 1950). Από την άλλη, ο Ι. Δημητριάδης εσφαλμένα αναρωτιέται γιατί το Γενικό Στρατηγείο δεν οργάνωσε έγκυρα τη συλλογή πρόχειρων υλικών για τη ζεύξη του Αξιού ποταμού, εφόσον γνώριζε ότι τα υλικά γεφυροσκευής δεν ακολουθούσαν τη Στρατιά (Δημητριάδης, 1948). Ο Ι. Δημητριάδης αγνοεί τη διαταγή που εκδόθηκε μετά τη μάχη των Γιαννιτσών για την επίταξη όλων των αναγκαίων μέσων για την κατασκευή ή επισκευή γεφυρών (Δ.Ι.Σ., Φ.1605/Α/158). Για το ίδιο θέμα ο Συνταγματάρχης Καλογεράς αναφέρει στην κατάθεσή του:

Δὲν δύναμαι νὰ σᾶς ἐκφράσω τὴν ἀγανάκτησιν, τὴν ὁποίαν εἶχον, ὅταν εἶδον ὅτι δὲν ἠδυνάμεθα νὰ διέλθωμεν ἐλλείψει γεφυρῶν τὸν Ἀξιόν, εἰς τὸν ὁποῖον οἱ Τούρκοι δὲν εἶχον ἀφήσει οὔτε ὀπισθοφυλακὴν. Θὰ μᾶς εἴπωσιν ὅτι δὲν ὑπῆρχον γεφυροσκευαί...Μερικὰ κάρρα, βαρέλια καὶ ἄλλα τοιαῦτα εἶδη θὰ ἦτο δυνατόν νὰ χρησιμοποιηθῶσι διὰ τὸ σκοπὸν αὐτόν καὶ μὴ ἀφήσωμεν τόσον στρατόν νὰ διαβῆ ἀπὸ μίαν γέφυραν σιδηροδρομικὴν. Ἐάν μία ὀπισθοφυλακὴ τῶν Τούρκων εἶχε παραμείνει δὲν θὰ διηρχόμεθα τὸν Βαρδάρ καὶ οἱ Βούλγαροι θὰ κατελάμβανον τὴν Θεσσαλονίκην. (Καλογεράς, χ.χ., σελ.7).

Απ' όλες τις προαναφερθείσες απόψεις προκύπτει ότι η ευθύνη για τη βραδύτητα διάβασης του Αξιού βαρύνει αποκλειστικά και μόνο το Γενικό Στρατηγείο. Η απουσία γεφυροσκευής δείχνει ότι η Στρατιά δεν ήταν προετοιμασμένη να κινηθεί προς Θεσσαλονίκη. Ακόμα και την τελευταία στιγμή δεν δόθηκε εντολή να μεταφερθούν τα υλικά αυτά από την Κοζάνη στην περιοχή του Αξιού ποταμού. Επιπλέον, έδειξε πόσο ανέτοιμη ήταν η Στρατιά να ενεργήσει για βίαιη διάβαση του Αξιού. Βίαιη διάβαση ποταμού υφίσταται, όταν ο αντίπαλος μπορεί να ελέγξει τη διέλευση με όπλα ευθυτενούς τροχιάς (Γεραμάνης, 1980).

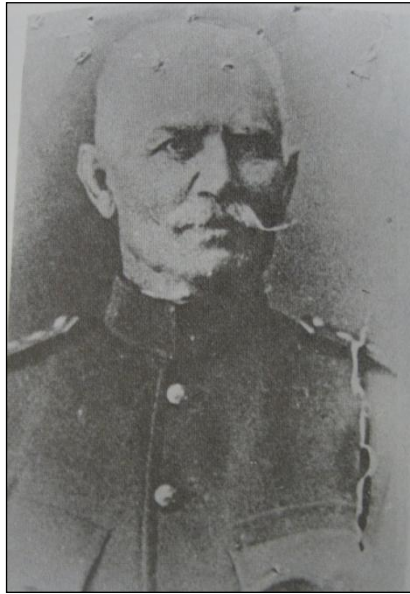
Ενώ οι Κουλιακιώτες πανηγύριζαν την ελευθερία τους, οι στρατιωτικοί ηγέτες προβληματίζονταν για τον τρόπο διάβασης των δύο βραχιόνων του «φουσκωμένου» Αξιού. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι ο Αξιός, το 1912, δεν έρρεε στη σημερινή του κοίτη, η οποία βρίσκεται μεταξύ Χαλάστρας και Κυμίων, αλλά ανατολικότερα με δύο βραχίονες μεταξύ Χαλάστρας και Σίνδου. Την ημέρα εισόδου του ελληνικού στρατού στην Κουλιακιά, ο Αλέξανδρος Ζάννας που υπηρετούσε στο σώμα Προσκόπων, γιος του Θεσσαλονικιού γιατρού Ζάννα, επισκέφθηκε τον διάδοχο Κωνσταντίνο Α΄, ο οποίος του ζήτησε να μάθει «αν ήμασταν σε θέση εμείς με τους χωρικούς και με τη βοήθεια του μηχανικού να κατασκευάσουμε πλωτή γέφυρα κοντά στην Κουλιακιά». Ο Ζάννας του είπε «πως θα μπορούσαμε ίσως να χρησιμοποιήσουμε τις βάρκες, που έχουν στην Κουλιακιά». (Ζάννας, 1960, σελ. 83).

Σαφείς αναφορές για τη συμβολή των κατοίκων της Χαλάστρας στην κατασκευή της λεμβόζευκτης γέφυρας της Κουλιακιάς, υπάρχουν στα αρχεία του Γ.Ε.Σ.. Όπως αναφέραμε, προηγουμένως, το Τμήμα Προσκόπων που προηγήθηκε του αποσπάσματος Κωνσταντινοπούλου την 20^η Οκτωβρίου 1912, πέρασε τα Κύμια και προχώρησε μέχρι τον Αξιό ποταμό. Τότε, οι κάτοικοι της Χαλάστρας, που γνώριζαν άριστα τη γεωμορφολογία του τόπου τους, έδωσαν την πληροφορία ότι ο ποταμός προσφέρονταν για την κατασκευή λεμβόζευκτης γέφυρας στην περιοχή τους (Γ.Ε.Σ./Δ.Ι.Σ., 1988).

Επίσης, ο Χρήστος Ίντος, στο έργο του «*Βαλκανικοί πόλεμοι 1912-1913. Γεγονότα στην περιοχή του δήμου Παιονίας*», υπογραμμίζει τη συμβολή των κατοίκων της Χαλάστρας γράφοντας χαρακτηριστικά ότι «*υπήρχε και άλλο πέρασμα στην περιοχή της Χαλάστρας, όπου οι κάτοικοι συνέβαλαν τα μέγιστα για την ζεύξη του ποταμού*». (Ίντος, 2012, σελ. 68).

Στις 22 Οκτωβρίου 1912, η VII μεραρχία απέστειλε τον λόχο Μηχανικού της να μετασταθμεύσει στη Χαλάστρα και να επιληφθεί, από της 21:00^{ης} ώρας, των αναγκαίων γεφυρώσεων του Αξιού (Γούσιος, 1997). Αυτό θα γινόταν σε συνεργασία με τους ντόπιους ξυλουργούς, με ξυλεία που μεταφέρθηκε εσπευσμένα από τη Νάουσα και τα γύρω χωριά, αλλά και με τα άδεια κρασοβάρελα και τις πλάβες από το χωριό Κουλιακιά (Παπαγιαννόπουλος, 2009). Με νεότερη διαταγή το Γενικό Στρατηγείο γνωστοποιούσε ότι η διάβαση του Αξιού δεν θα ελάμβανε χώρα τη νύχτα της 22^{ης} Οκτωβρίου (Γ.Ε.Σ./Π.Ε., 1939). Στις 23 Οκτωβρίου 1912 το Γενικό Στρατηγείο διέταξε (19:00) την VII μεραρχία (εικ. 6) να κατασκευάσει γέφυρα στη Χαλάστρα από την οποία θα διέρχονταν πρώτο το απόσπασμα Ευζώνων Κωνσταντινοπούλου, έπειτα η ταξιαρχία Ιππικού και τελευταία η VII μεραρχία (Γ.Ε.Σ./Π.Ε., 1939).

Από τις 02:00 π.μ., της 24^{ης} Οκτωβρίου, άρχισε η ζεύξη του ανατολικού βραχίονα αντιμετωπίζοντας πολύ μεγάλες δυσχέρειες, καθώς οι καιρικές συνθήκες ήταν ιδιαίτερα δυσμενείς. Βροχή, ψύχος, ομίχλη τις πρωινές ώρες και πολλή λάσπη. Η ζεύξη του ανατολικού βραχίονα περατώθηκε την 11:45 π.μ., της ίδιας μέρας (Γ.Ε.Σ./Π.Ε., 1939). Τις πρώτες πρωινές ώρες της 24^{ης} Οκτωβρίου, είχε επιτευχθεί η ζεύξη του ανατολικού βραχίονα του Αξιού, ενώ το απόσπασμα Ευζώνων και η ταξιαρχία Ιππικού παρέμειναν στην Κουλιακιά.

Εικ. 6: Συνταγματάρχης (ΠΒ) Κλεομένης Κλεομένους, διοικητής VII Μεραρχίας. Εισήλθε στη Χαλάστρα στις 22/10/1912 και διέβη τον Αξιό ποταμό στις 24/10/1912.

Το 1962, ο Κώστας Βαφείδης δημοσίευσε στο περιοδικό «Μακεδονική Ζωή» ένα κείμενο με τίτλο: «Το πέρασμα του Αξιού το 1912». Το 1967, είδε το φως της δημοσιότητας ένα άλλο κείμενο του ίδιου, με τίτλο: «Η γέφυρα της Κουλιακιάς», όπου διασώζει πολύ παραστατικά τη μαρτυρία του Στέργιου Μαρκούδη, ενός από τους μάστορες που συμμετείχαν στη ζεύξη του Αξιού. Ο Μαρκούδης μάς εξιστορεί τις οδηγίες του Κουλιακιώτη εμπειροτεχνίτη Γεωργίου Νταλιγκάρη για την κατασκευή των δύο πλωτών γεφυρών του Αξιού ποταμού.

Γράφει σχετικά ο Κ. Βαφείδης: «Οι ανιχνευταί, τους ανακοίνωσαν, ότι οι Τούρκοι κατάστρεψαν υποχωρώντας τα πορθμεία από τους βραχίονες του Αξιού και δεν υπήρχε άλλη διάβαση. Πραγματικά μόνος τρόπος υπήρχε για τη διάβαση του στρατού και των μεταγωγικών, να κατασκευασθούν επειγόντως πλωτές γέφυρες. Ο λοχαγός του μηχανικού Βλάσιος Βλάσης έβλεπε τα πράγματα δύσκολα, μέσα δεν υπήρχαν και το ποτάμι ήταν φαρδύ. Μετρούσαν, ζαναμετρούσαν, συζητούσαν ψιθυριστά μεταξύ τους και λύση δεν βρισκόταν». (Βαφείδης, 1967, σελ. 28).

Για την κινητοποίηση των Κουλιακιωτών από τον μπάρμπα Γιώργη Νταλιγκάρη (εικ. 7), ο Κ. Βαφείδης αναφέρει:

Την άλλη μέρα το πρωί στα μάτια όλου του στρατοπέδου παρουσιάσθηκε ένα αξιοθαύμαστο θέαμα. Όλοι έβλεπαν παρατεταγμένο στον Αξιό ποταμό το «στόλο» της Κουλιακιάς. Πλήθος από πλάβες και σε κάθε πλάβα από δύο λεβέντες μέσα, όρθιοι με τα πλατσίδα στα χέρια ακίνητοι χαιρετούσαν. Οι αξιωματικοί και οι φαντάροι δεν πίστευαν στα μάτια τους. Δεν πρόλαβαν όμως να συνέλθουν. Μεγάλη οχλαγωγή και θόρυβος έρχονταν από δυσμάς από το χωριό. Γύρισαν τα μάτια τους και βλέπουν μια απέραντη φάλαγγα από κάρα και βοϊδάμαξα να προχώρα προς το στρατόπεδο. Όλα ήταν κατάφορτα με ξυλεία και πλήθος κόσμος, με φτυάρια, γκασμάδες και ότι άλλο

εργαλείο στα χέρια να τα συνοδεύει με τραγούδια πατριωτικά. Σε λίγο όλοι οι Κουλιακιώτες άρχισαν να εργάζονται πυρετωδώς. (Βαφειδής, 1967, σελ. 29).

Εικ. 7: Σκίτσο του Γεωργίου Νταλιγκάρη.
(Πηγή: Αρχείο Κωνσταντίνου Τσιότσκα)

Ιδιαίτερη αναφορά πρέπει να γίνει στις δυσκολίες γεφύρωσης του ανατολικού βραχίονα του Αξιού ποταμού, καθώς, εκτός από τις δυσμενείς καιρικές συνθήκες που προαναφέραμε, δεν επαρκούσαν και οι πλάβες που ήταν απαραίτητες για τη ζεύξη (χρειάζονταν ακόμα είκοσι πλάβες), ενώ σημαντική ήταν και η έλλειψη υλικών (ξύλεια, σχοινιά, καρφιά κ.ά.).

Οι αναφορές στην Πολεμική Έκθεση της Διεύθυνσης Ιστορίας Στρατού περί καιρικών δυσχερειών για τη γεφύρωση του ανατολικού βραχίονα του Αξιού δεν αποτελούν τη μόνη αντικειμενική δυσκολία που αντιμετώπισε το Μηχανικό του Στρατού, αλλά αναδεικνύει μέσα από τη μαρτυρία των αυτοπτών κατοίκων της Χαλάστρας την άκρως οριακή κατάσταση στην οποία περιήλθε το Μηχανικό του Στρατού, λόγω της έλλειψης των αναγκαίων υλικών για τη ζεύξη του Αξιού σ' εκείνο το σημείο (Γ.Ε.Σ./Π.Ε., 1939).

Ο Γεώργιος Νταλιγκάρης μέσω του Στέργιου Μαρκούδη έδωσε τις οδηγίες του για να συγκεντρωθούν τα απαραίτητα υλικά:

Να παρθούν όλα τα βαρέλια που υπάρχουν στα παντοπωλεία του χωριού, εν ανάγκη να αδειαστούν απ' αυτά τα κρασιά. Από τα σπίτια του χωριού να ξηλωθούν τα μεγάλα βαρέλια που είναι τοποθετημένα σε δίτροχα («Φτσιά») και χρησιμεύουν για μεταφορά νερού. Να πάνε στην αποθήκη του ξυλέμπορα Γράμπα και να παραλάβουν όλη την εναπομείνασα ξυλεία, να παρθούν και όλα τα σανίδια “ραμποτέ”. Να πάνε στις αχυρώνες του τάδε και του τάδε και να πάρουν όλη την ξυλεία που είναι εκεί φυλαγμένη για την κατασκευή νέων κατοικιών τους. Να κατάσχουν από τα παντοπωλεία όλες τις ποσότητες που υπάρχουν σε σχοινιά, καρφιά κ.λ.π. Να γυρίσουν στα σπίτια και να παραλάβουν όλα τα σχοινιά που έχουν και μεταχειρίζονται για το άπλωμα μπουγάδας, να κόψουν και να πάρουν όλα τα σχοινιά από τα πηγάρια που είναι κρεμασμένοι οι

κουβάδες. Όλα μέχρι το βράδυ σήμερα (23/10/1912) να είναι στη θέση τους (δεύτερη κοίτη-ανατολικός βραχίονας). Αύριο πρέπει οπωσδήποτε να τελειώσει και η δεύτερη γέφυρα. Ο καιρός είναι “βρώμικος” και υπάρχει φόβος να “φουσκώσει” το ποτάμι. (Βαφείδης, 1967, σελ. 30).

Στις 24 Οκτωβρίου, διήλθε τον Αξιό ποταμό το σώμα Προσκόπων και κατέλαβε θέσεις στο Τεκελί (σημ. Σίνδος), έπειτα το απόσπασμα Ευζώνων Κωνσταντινοπούλου, το οποίο, στις 13:45, συγκεντρώθηκε στη Σίνδο, όπου κατέλαβε θέσεις για την προστασία της διαβάσεως της γέφυρας από την ταξιαρχία Ιππικού και της VII μεραρχίας.

Η VII μεραρχία, περί την 14:00^η, άρχισε να διαβαίνει τους δύο βραχίονες του Αξιού μέχρι τη νύχτα της 24^{ης} Οκτωβρίου 1912, χάρη στη φιλοπατρία των επώνυμων και ανώνυμων Κουλιακιωτών, που διέθεσαν τις πλάβες, το μόνο ίσως περιουσιακό τους στοιχείο, τα σχοινιά και ό,τι ξύλινο είχαν, κατασκευάζοντας ένα πλωτό ξύλινο διάδρομο που υποβασταζόταν από τις πλάβες που είχαν τοποθετηθεί πλάι-πλάι και στερεωθεί με σχοινιά.

Πολύ παραστατική είναι η περιγραφή του Κ. Βαφείδη: «Πρώτα-πρώτα δέθηκε, από στερεούς πασσάλους μπηγμένους στις όχθες του ποταμού, ένα πελώριο σε μήκος παλαμάρι και άρχισε με γοργό ρυθμό η εργασία. Μία-μία οι πλάβες (εικ. 8) πλησίασαν και δέθηκαν κάθετα με το παλαμάρι, στερεώθηκαν καλά με τις άγκυρες και άρχισαν να δέχονται τα μαδέρια που κουβαλούσαν οι φαντάροι με τους εθελοντές πολίτες. Τα σφυριά και οι βαριές δούλευαν ακατάπαυστα ξεσηκώνοντας μεγάλο θόρυβο. Θα νόμιζε κανείς ότι βρισκόταν σε μεγάλο ναυπηγείο». (Βαφείδης, 1967, σελ. 29).

Εικ. 8: Σπανιότατη φωτογραφία λίγο πριν από την κατασκευή της πλωτής γέφυρας του Αξιού και κατά τη διάρκεια της προετοιμασίας και μεταφοράς των πλαβών (βαρκών) στο σημείο της σχεδιαζόμενης ζεύξης. (Πηγή: Χατζίκος, Δ., 2014)

Την 25^η Οκτωβρίου 1912, η VII μεραρχία διατάχθηκε να συγκεντρωθεί ανατολικά του χωριού Άγιος Αθανάσιος, αποστέλλοντας αναγνωρίσεις από το χωριό Διαβατά, ενώ το απόσπασμα Κωνσταντινοπούλου να συγκεντρωθεί στην περιοχή της Σίνδου, αποστέλλοντας αναγνωρίσεις προς τη Θεσσαλονίκη και συγκεκριμένα προς το χωριό Σταθμός (Χαρμάνκιοϊ) και νότια της Ευκαρπίας. Τις πρωινές ώρες της επομένης ημέρας, 26^η Οκτωβρίου, η VII μεραρχία διάβηκε τον Γαλλικό ποταμό, ακολουθούμενη από το απόσπασμα Κωνσταντινοπούλου, ενώ ήταν οι πρώτες δυνάμεις που διατάχθηκαν να σπεύσουν για να καταλάβουν τη Θεσσαλονίκη (Γ.Ε.Σ./Δ.Ι.Σ., 1987). Από το πρωί της 26^{ης} Οκτωβρίου, η στρατιωτική ισορροπία είχε αποκατασταθεί, πριν ακόμα υπογραφεί το πρωτόκολλο παράδοσης της Θεσσαλονίκης από τον Χασάν Ταξίν πασά.

Οι βουλγαρικές δυνάμεις προέλασαν προς τις βορειοδυτικές συνοικίες της πόλης, όπου βρήκαν μπροστά τους παρατεταγμένους τους άνδρες της VII μεραρχίας. Ήδη, τους είχε γίνει γνωστή η παράδοση της πόλης. Το απόσπασμα Κωνσταντινοπούλου ήταν από τις πρώτες δυνάμεις που συμμετείχαν στην παρέλαση που πραγματοποιήθηκε στη Θεσσαλονίκη, στις 29 Οκτωβρίου 1912, παρουσία του βασιλέως Γεωργίου Α΄ (Χαντές, 2014).

3. Τελικές επισημάνσεις

Είναι απαραίτητο η παρουσίαση-αποτίμηση του Μακεδονικού Αγώνα και των Βαλκανικών πολέμων 1912-1913 να ενταχθεί στην εκπαιδευτική διαδικασία με πιο αναλυτικό τρόπο, τη στιγμή που η απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης τείνει να χαραχθεί στην ιστορική μνήμη ως ένα συμβάν της πολιτικοστρατιωτικής διαφοράς Βενιζέλου-Κωνσταντίνου και ιδιαίτερα στην εποχή μας, όπου οι αναθεωρητικοί της ιστορίας θέτουν το ερώτημα, αν πρέπει να μιλάμε για παράδοση ή απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης. Ως εκ τούτου, είναι αναγκαίο να δοθεί προτεραιότητα στη διεξοδική παρουσίαση και στην προσεγμένη ανάλυση ιστορικών γεγονότων που αναδεικνύουν την ανθρώπινη δυναμική περιστατικών του Α΄ Βαλκανικού πολέμου, που επισκιάζονταν ιστορικά από τα γεγονότα της απελευθέρωσης της Θεσσαλονίκης.

Γιατί, λοιπόν, ήταν σημαντική η απελευθέρωση της Χαλάστρας και η διάβαση του Αξιού για την κατάληψη της Θεσσαλονίκης; Οι όποιες διαθέσιμες προφορικές ή γραπτές πληροφορίες ήταν αποσπασματικές και κινούνταν στον χώρο της οικογενειακής ιστορίας ή της βιογραφίας (Χαντές, 2014). Επομένως, κρίθηκε απαραίτητο μέσα από την επεξεργασία και την επιστημονική τεκμηρίωση των διαθέσιμων πηγών του Γ.Ε.Σ., της Διεύθυνσης Ιστορίας Στρατού και από τις εκδόσεις αυτόνομων βιβλίων που πραγματεύονταν το θέμα, να τοποθετηθεί το παραπάνω γεγονός στο ιστορικό του πλαίσιο και να μελετηθούν αθέατες πλευρές της ιστορίας. Η έρευνα ανέδειξε τα παρακάτω αναλογικά συμπεράσματα:

- Ο Ελληνικός αγώνας στη Μακεδονία, τόσο στον Α΄, όσο και στον Β΄ Βαλκανικό πόλεμο, χαρακτηρίζεται από μεγάλες προελάσεις και ορμητικές εφόδους προ των γραμμών του αμυνόμενου αντιπάλου κάτι που ήταν πιο κοντά στις στρατιωτικές τακτικές του 19ου αιώνα (Δοξάκης, 2013). Η αδυναμία αναγνώρισεως των θέσεων του Τουρκικών δυνάμεων μετά τη μάχη

των Γιαννιτσών, η γεωμορφολογία του κάμπου της Θεσσαλονίκης, οι δυσμενείς καιρικές συνθήκες και η ατολμία διενέργειας υπερκερωτικής κίνησης από την VII μεραρχία, την ταξιαρχία Ιππικού και το απόσπασμα Ευζώνων Κωνσταντινοπούλου που επιχειρούσαν νοτίως της λίμνης των Γιαννιτσών και ήσαν σχεδόν άπραγες, ανέκοψαν την προέλαση του ελληνικού στρατού και έδωσαν τη δυνατότητα στους Τούρκους να καταστρέψουν τις διαβάσεις του Αξιού.

- Ο κίνδυνος να γίνει ο Αξιός ποταμός σύνορο του Ελληνικού κράτους, κατέστησε τη διάβαση του Αξιού ένα γεγονός μεγάλης πολιτικοστρατιωτικής σημασίας.
- Το ότι μετά τη μάχη των Γιαννιτσών (20/10/1912) και μέχρι την είσοδο των πρώτων ελληνικών στρατευμάτων και την απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης (25/10/1912) πέρασαν έξι ημέρες, συνιστά καθυστέρηση, που ανέδειξε την αδυναμία γεφυρώσεως του Αξιού από ίδιες δυνάμεις του ελληνικού στρατού.
- Ιδιαίτερη δυσκολία ενείχε το εγχείρημα της γεφύρωσης του Αξιού στην περιοχή Χαλάστρας λόγω της γεωμορφολογίας του Αξιού στο συγκεκριμένο σημείο, όπου απέρρευε με δύο εκβολές (ανατολικός και δυτικός βραχίονας).

Η συμβολή των κατοίκων της Χαλάστρας στη γεφύρωση του Αξιού στοιχειοθετείται:

- από τα αρχεία του Γ.Ε.Σ./Δ.Ι.Σ., όπου γίνεται σαφής αναφορά στην πρόταση-υπόδειξη των κατοίκων της Χαλάστρας ότι ο Αξιός μπορεί να γεφυρωθεί με πλωτά μέσα.
- από τις προφορικές μαρτυρίες κατοίκων που συμμετείχαν και προσέφεραν υλικά για την κατασκευή της πλωτής γέφυρας, καθώς και από τις τεχνικές λεπτομέρειες της κατασκευής.

Οι δυνάμεις που διάβηκαν τον Αξιό στην περιοχή της Χαλάστρας, την 24^η Οκτωβρίου 1912, ήταν η VII μεραρχία, η ταξιαρχία Ιππικού και το απόσπασμα Ευζώνων Κωνσταντινοπούλου. Οι παραπάνω δυνάμεις:

- Ήταν οι πρώτες στρατιωτικές μονάδες που άρχισαν να διαβαίνουν τον Αξιό ποταμό στην περιοχή της Χαλάστρας σε σχέση με τις υπόλοιπες που άρχισαν να τον περνούν στις 25/10/1912.
- Είναι οι πρώτες που εγκαθιστούν προφυλακές και επιχειρούν αναγνωρίσεις στις πλησιέστερες περιοχές της Θεσσαλονίκης.
- Η VII μεραρχία και το απόσπασμα Ευζώνων Κωνσταντινοπούλου είναι οι πρώτες δυνάμεις που παίρνουν εντολές να καταλάβουν τη Θεσσαλονίκη.
- Το απόσπασμα Ευζώνων Κωνσταντινοπούλου συμμετείχε στην παρέλαση ενώπιον του Βασιλέως Γεωργίου Α΄, την 29^η Οκτωβρίου 1912.

Ένα μεγάλο μάθημα που είχαμε από τη διερεύνηση των γεγονότων που σχετίζονται με τη διάβαση του Αξιού στην περιοχή της Χαλάστρας, ήταν ότι πολλές φορές κάποιες προφορικές μαρτυρίες θα πρέπει να αξιολογούνται για την ιστορικότητά τους. Όλες αυτές οι μαρτυρίες αποτελούν έναν ανεκτίμητο πλούτο πληροφοριών τον οποίο, ακόμη και αν εμείς τον αντιμετωπίζουμε με κριτική στάση,

θα πρέπει να είμαστε έτοιμοι να αναζητήσουμε κάποια πραγματικά περιστατικά που συνέβησαν εκεί, στη σημερινή Χαλάστρα, την εποχή του Α΄ Βαλκανικού πολέμου, κατά την προέλαση του ελληνικού στρατού για την απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Βαφειδής, Κ. (1967). Ένα άγνωστο χρονικό της απελευθέρωσης. Η γέφυρα της Κουλιακιάς. *Μακεδονική ζωή*, τχ. 18 (Νοέμβριος), 27-31.

Βαφειδής, Κ. (1968). Ό εκ Χαλάστρας Μακεδονομάχος Άλέξανδρος Αναγνωστόπουλος. *Μακεδονική ζωή*, τ. 4, τχ. 31, 34-37.

Βλάχος, Ν. (1954). *Ιστορία των κρατών της Χερσονήσου του Αίμου*. Αθήνα: Οργανισμός Εκδόσεως Σχολικών Βιβλίων, 480.

Γεραμάνης, Α. (1980). *Πολεμική ιστορία νεωτέρας Ελλάδας. Βαλκανικοί πόλεμοι 1912-1913*, τ. 2. Αθήνα: Ιδιωτική έκδοση, 166, 167.

Γ.Ε.Σ./ Π.Ε. (1939). *Πολεμική Έκθεσις. Ό Έλληνικός Στρατός κατά τούς Βαλκανικούς πολέμους τοῦ 1912-1913. Έπιχειρήσεις έν Μακεδονία κατά τῶν Τούρκων*, τ. Α΄. Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο, 125, 162, 167, 169, 171, 172, 173, 177.

Γ.Ε.Σ./Δ.Ι.Σ. (1987). *Επίτομη Ιστορία των Βαλκανικών Πολέμων 1912-1913*. Αθήνα: Διεύθυνσις Ιστορίας Στρατού, 58, 59, 186, 187.

Γ.Ε.Σ./Δ.Ι.Σ. (1988). *Ό Έλληνικός στρατός κατά τούς Βαλκανικούς πολέμους τοῦ 1912-1913. Έπιχειρήσεις έν Μακεδονία κατά τῶν Τούρκων και τὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου*, τ. Α΄. Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο, 101, 107.

Γκλαβέρης, Θ. (2000). Η απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης το 1912. *Θεσσαλονικέων πόλις*, τχ. 3 (Οκτώβριος), 222-225.

Γκλαβέρης, Θ. (1998). *Ο κάμπος της Θεσσαλονίκης. Μία αναδίφηση στη διαχρονική πορεία του*. Θεσσαλονίκη: Ιδιωτική έκδοση, 201-205.

Γονατάς, Σ. (1958). *Απομνημονεύματα*. Αθήνα: Ιδιωτική έκδοση, 41.

Γούσιος, Β. (1997). *Η σύζευξη του Αξιού ποταμού κατά τις επιχειρήσεις του στρατού μας τον Οκτώβριο του 1912 και η κατάκτηση της Θεσσαλονίκης υπό των Ελλήνων*, τ. «Θεσσαλονίκη», Θεσσαλονίκη: Δήμος Θεσσαλονίκης, 209.

Δημητριάδης, Ι. (1948). Ο ελιγμός Σαρανταπόρου και η στροφή προς τη Θεσσαλονίκη-Οκτώβριος 1912. Αθήνα: Ιδιωτική έκδοση, 350, 351.

Δοξάκης, Κ. (2013). Βαλκανικοί πόλεμοι 1912-1913. *Στρατιωτική Επιθεώρηση*, τ.1 (Ιανουάριος-Απρίλιος), 10.

Δούσμανης, Β. (1946). *Απομνημονεύματα, Ιστορικά σελίδες τὰς όποιας έζησα*. Αθήνα: Εκδόσεις Πέτρου Δημητράκου, 47.

Δραγούμης, Φ. (2006). *Βαλκανικοί πόλεμοι 1912-1913*. Αθήνα: Εκδόσεις Δωδώνη, 12.

Ζάννας, Α. (1960). *Ο Μακεδονικός Αγών (αναμνήσεις)*. Θεσσαλονίκη: Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών-Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, 83.

Ζενάκος, Α. (2003, Μαΐου 11). Σαραντάπορο-Γιαννιτσά-Μπιζάνι 1912-1913. *Το Βήμα*. Ανακτήθηκε 15 Ιουνίου, 2016, από <http://www.tovi.ma.gr/relatedarticles/article/?aid=151229>

Ημερολόγια και γράμματα από το μέτωπο. Βαλκανικοί πόλεμοι 1912-1913 (1993). Στο Λ. Τρίχα (επιμ.). Αθήνα: Ελληνικό Λαογραφικό και Ιστορικό Αρχείο, 257.

Ίντος, Χ. (2012). *Βαλκανικοί πόλεμοι 1912-1913. Γεγονότα στην περιοχή του δήμου Παιονίας. Από την απελευθέρωση της Γουμένισσας στους Αγώνες της 10^{ης} Μεραρχίας*. Θεσσαλονίκη: Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, 68.

Καλογεράς, Ι. (χ.χ.). *Συνταγματάρχου κατάθεση: Η δίκη τοῦ πρώην ἐπιτελείου. Ἐκ τῶν στενογραφημένων πρακτικῶν*. Αθήνα: Εκδόσεις Αστέρως, 7.

Καστάνης, Α. (2011). *Στρατιωτική ιστορία: Ανάλυση των στρατιωτικών επιχειρήσεων του Α΄ Βαλκανικού Πολέμου στη Μακεδονία*. Αθήνα: Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων (Βάρη), 3, 4, 206, 207.

Καφετζόπουλος, Ι. κ.ά. (1988). *Ο ελληνικός στρατός κατά τους Βαλκανικούς πολέμους 1912-1913*, τ. Α΄. Αθήνα: Διεύθυνσις Ιστορίας Στρατού, 107.

Μέγας, Ι. (2011). *Η απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης 1912-1913*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Univesity Studio Press, 19, 20, 25, 26.

Μελάς, Σ. (1958). *Οι πόλεμοι 1912-1913*. Αθήνα: Εκδόσεις Μπίρης, 262.

Πάγκαλος, Θ. (1950). *Τα απομνημονεύματά μου, 1897-1947, τ. Α΄ (18 97-1913)*. Αθήνα: Εκδόσεις Αετός, 209, 210.

Παπαγιαννόπουλος, Α. (2009). *Θεσσαλονίκη ἐν θερμῷ .Ὁ συγκλονιστικός αἰῶνας τῆς πόλης, τ. Α΄*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Μαλλιάρης-Παιδεία, 210, 211.

Χαντές, Γ. (2014, Νοέμβριος 23). Η ιστορική συμβολή της Χαλάστρας στην απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης το 1912. *Delta press*, σσ. 14-15.

Χατζίκος, Δ. (2014). *Κείμενα και φωτογραφικό αρχείο Demetrios Hatzikos*. Ανακτήθηκε 12 Νοεμβρίου, 2015 από [https://www.Facebook.com/Χαλάστρα-1912-Η-απελευθέρωση-της-Θεσσαλονίκης-552578314842108/in fo?tab=page_info](https://www.Facebook.com/Χαλάστρα-1912-Η-απελευθέρωση-της-Θεσσαλονίκης-552578314842108/in%20fo?tab=page_info)

* Ο Λεωνίδας Κ. Πλατανιώτης είναι ιστορικός και υπηρετεί στο 1^ο Γυμνάσιο Χαλάστρας.